

השבת והמשכן – הלכה ומושג

המלאכות האסורות בשבת לא התפרשו בתורה שבכתב, ולמדום רבותינו מפי השמועה ממלאכות המשכן. לאמור: כל אותן מלאכות שהיו חשובות לבניין המשכן, הן המלאכות שנכללו במקרא: "לא תעשו מלאכה ביום השבת" (ראה שבת מט, ב). מה משמעות הצמדה זו? והלא התורה יכלה לציין את המלאכות או ללמוד אותן מפי השמועה בלי לקבוע את מלאכות המשכן כמקור וכבסיס להן? אין זאת אלא שנתחדש כאן יסוד עקרוני ורעיוני הקושר בין השבת והמשכן.

מסתבר שכך הוא העניין: המקור הקדום לשביתה ממלאכה בשבת הוא שבת בראשית, שבה שֶׁבַת א-לוקים "מכל מלאכתו אשר עשה" (בראשית ב, ב. וכעין זה בעשרת הדברות, שמות כ, יא. קיים מקור נוסף והוא אירוע מאוחר יותר – יציאת מצרים, כנזכר בדיברות בפרשת ואתחנן, דברים ה, טו, ואינו מענייננו כאן). באותם ימי קדם, עטויי ערפל מיסתורין עבור שכל אנוש וידיעותיו, ברא ויצר הי"ת את עולמנו. מאותה יצירה, שהיוותה את ששת ימי המעשה, שבת הבורא ביום השביעי, ואנו אמורים לנהוג כמותו ולגזור שביתה גם על עצמנו. האם יש לנו מושג כל שהוא אודות טיבם של הפעולות החשובות "יצירה" ו"מעשה" בששת ימי המעשה אצל הבורא? הלא, כפי שכתב הרמב"ן בפירושו על התורה (בראשית א, א ועוד): "והסיפור במה שנברא... לא יובן בינה שלמה מן הכתובים". הן זהו הנושא הקרוי אצל חז"ל "מעשה בראשית", שהוא מאושיות חכמת הנסתר, ואין לנו כמעט שום השגה בו (ראה חגיגה יא, ב). זאת כנראה הסיבה הכללית לכך שאין בתורה שבכתב פירוט למלאכות שבת. אם היה פירוט כזה, היה זה מהווה גילוי מפורש של סוגיה חשובה ב"מעשה בראשית", היינו מעשיו העקרוניים של ה' החשובים "מלאכה" (וכפי שיתבאר עוד). אין המקרא מגלה דברים כאלו במעשה בראשית. אפילו בתורה שבעל פה, שתיקה מסויימת היא המאפיינת את העיסוק בכגון דא. לכן "אין דורשין... במעשה בראשית" אלא ביחיד (משנה בחגיגה שם. והשווה את הסתרת המלאכות בשבת במקרא להסתרות אחרות: הדין והבריאה בראש השנה ומתן תורה בחג השבועות אינם נזכרים במקרא – בתורה שבכתב, למרות חשיבותם ואף גילויים המפורט בהרחבה בתורה שבעל פה. עצם העובדה שאין הם מפורשים במקרא, רומזת על נשגבותם ועל הצורך לנהוג בהם בבחינת "כבוד א-לוקים הסתר דבר". המתעמק, נוכח שכל שלושה הנושאים: שבת, ראש השנה ושבועות קשורים לענייני הפרדס,

ראה לשון הרמב"ם בסוף פרק ד מהל' יסודי התורה. שבת וראש השנה – מעשה בראשית. שבועות – מעשה מרכבה. לכן גם מפטירים אז ביחזקאל במעשה מרכבה. ור' גם מהר"ל ב"תפארת ישראל" סוף פרק כ"ח שהשווה בין שבועות ור"ה והסתרת עניינם במקרא. אך הסברו שונה, ע"ש. ולענ"ד גם מתן תורה קשור לבריאה – "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", כר"ה. ואכמ"ל).

ומכל מקום, כיוון שדיברה תורה בלשון בני אדם, חובה עלינו להבין פישרו של מעשי ה', עד כמה שדעת אנוש משגת. ודאי שקיים עבורנו איזה סיווג של פעילות הבריאה שעל פיו חלק מהעשייה של הבורא קובע את יסודות הבניין ואילו חלק אחר – רק את ההשלמות ואת האביזרים. משל לבנאי שיוצק את אדני הבית, יסודותיו ומסגרתו – שבלעדיהם אין הבית עומד, אך בד בבד הוא גם מכין ומשלים את הפרטים הקטנים יותר, את הריהוט והתפאורה. סביר להניח, שכשם שהעולם נברא בימים חלוקים וכן לפי עשרה מאמרות (אבות פ"ה מ"א), כך קיימת חלוקה לפיה ה' פעל, כביכול, פעולות יסודיות יותר ופעולות מישניות. כיצד נעמוד על חלוקה זו, שמחוייבים אנו בידיעתה, ידיעה המהווה את פירוש הפסוק: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש" (משמעות העניין שכשם שהבורא הכתיב מנוחה לעצמו, כביכול, ביום השביעי מהמעש של ששת הימים – כן מצווים אנו לעשות כמותו. וזה ברור שלא התכוונה התורה למנוע מאתנו כל עשייה ולהשבית אותנו כליל ביום השבת האמור להיות עונג ולא עינוי. ובהכרח שגם הי"ת – כביכול – לא שבת אלא מפעולות מסויימות, אלו הנחשבות ליסודיות ועקרוניות יותר, ולא מסך כל המעש בתבל ומלואה).

ואכן, אין המלאכות על פי קושי הטורח שבהן, אלא לפי היותן מלאכות יצירה דווקא. וכבר הצביע הרמב"ן על כך, שמדין התורה רשאי אדם להזיז סלעים וחפצים כבדים כל היום בעמל רב מפניה אחת לשניה בתוך הבית, ואילו הוצאת חפץ קטן כגרוגרת בלבד מרשות לרשות מחייבתו מיתה (רמב"ן בפירושו לתורה, ריש פרשת קדושים).

מהי, אפוא, הגדרת מלאכה כמלאכת יצירה? הווה אומר: אלו הן המלאכות שנחשבות היו כיצירה ובריאה אצל הבורא בשעה שעשה את עולמו בששת ימי המעשה. ואולם מנין לנו מה הן היו בדיוק? הלא, כאמור, לא היינו שם, ומעשי הבורא נשגבים מאתנו! לכן היפנתה אותנו התורה אל גורם שגם בן אנוש מסוגל להתבונן בו ולהתמודד אתו – אל מלאכת המשכן. משל היא אומרת: בדוק שם מה הן המלאכות, והקש מהן אל מלאכות הבורא בששת ימי המעשה. כשתגדירן, תדע שאלו הן הנאסרות לך בשבת.

מדוע נבחר דווקא המשכן כמקור לפיענוח ה"חידה" לזיהוי המלאכות?

המשכן נחשב לכמה דברים כעולם קטן (מיקרוקוסמוס) המכיל את נתוני העולם הגדול ויסודותיו. כשנעמוד על הגדרת המלאכות החשובות בבניינו של העולם הקטן, נדע גם מהות המלאכות הבונות את העולם הגדול.

משל למה הדבר דומה? לאדריכל דגול שהוא גם מורה למקצוע. כדי שיוכל ללמד כיצד בחר לעצב את הבניין ותכנן במדויק את יחסי הממדים הנכונים החיוניים לקביעת התנהגות המבנה והתנהלותו גם בתנאים קשים, כמו רעידת אדמה וכיו"ב, הוא יעבוד עם מודל קטן הדומה מבחינת צורתו בדיוק לגורד השחקים הענק שנבנה. הפרופסור יראה את השלבים על פן השירטוט, ויסביר על פי המודל שהוא בקנה מידה מיזערי ביחס של אחד לאלף או כיו"ב. בדרך זו האדריכל יוכל להסביר את ההגיון המנחה את עקרונות התיכנון, ואף יוכל לערוך ניסויים מגוונים עם תלמידיו בתוך הגוף הקטן. בעקבות אלו הוא יכול להראות כיצד לצפות מראש מתגובות הדגם במיקרו, את התנהגות גורד השחקים במאקרו. אף המשכן-המקדש מתפקד לדידנו כמודל ממוזער של העולם הגדול שברא הקב"ה. הוא מהווה מעין דגם שבאמצעותו האדריכל הא-לוקי, שברא את היקום וציווה גם על עשיית המשכן לכל מיפרטיו, גילה לנו מקצת מתכונת העולם הגדול וצפונותיו שברא בימי בראשית.

מסיבה זו, דרישות ה"משרה" לבונה המשכן – בצלאל, כללו על פי חז"ל (ברכות נה, א) את היכולת לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. לאמור: רק מי שמבין את צפונות הבריאה וסודות עשייתה – מסוגל לבנות נכון את המשכן. [ראה "פחד יצחק" לשבת מאמר ו, ד שזו כלליות כוונתו. והרחיב בזה גם ה"שפת אמת", כי תשא ועוד. וראה במיוחד בפתיחת ה"אגלי טל" על פי דעת זקנים מבעלי התוספות לפרשת ויקהל].

ונראה שביסודות האמורים ניתן להבין נושא בעייתי שלא ביארוהו הקדמונים – את היות "הוצאה מרשות לרשות" מלאכה. היא באמת הוגדרה כמלאכה גרועה (ראה ראשונים בתחילת מסכת שבת וכן מאמרי "הוצאה מלאכה גרועה" ב"אשי יובל" עמ' 11) – אין שם כל תיקון ושינוי בחפץ: "מעיקרא חפץ והשתא חפץ" (לשון הר"ת הובא באור זרוע) – לא מובן כיצד מתקיימת שם ההגדרה הקלאסית של מלאכות שבת: יצירה ומחשבה שבהן האדם מעצב ומשנה את החפצים וסביבתו. אם למרות הבעייתיות הזו, מלאכה היא, כנראה שהשם "מלאכה" מוצדק בגלל שינוי מסוג אחר המתחולל בחפץ: חפץ שהיה ברשות אחת והפך לחפץ ברשות אחרת נחשב לחפץ אחר ומחודש. לא הרי חפץ ברשות היחיד כהרי חפץ ברשות הרבים, או ההיפך. (דוגמא לדבר: כרכרה שנוסעת ברחוב, היא אמצעי תחבורה. אותה כרכרה עצמה כשהיא מוצגת לראווה בתוך

בניין שמור, היא מוצג מוזיאוני. וכשהיא לחילופין מאופסנת ועטופה בבד, היא נכס משומר. מיקום החפץ תורם הרבה להגדרת יעודו ותפקידו). גם הוצאה מרשות לרשות, אפוא, מלאכת מחשבת תיקרא. (ואין לשאול מהעברת ד' אמות ברשות הרבים, שנחשבת למלאכת הוצאה הגם שהיה ונשאר הדבר באותה רשות – ברה"ר. די"ל שגם שם גזרה תורה מהלכה למשה מסיני שהעברה זו חשובה כהחלפת מקומו הקדום של החפץ. לפי בעל ה"מאור", בריש פרק הזורק בשבת, הדבר גם מובן בסברה: המעביר נחשב כעין מוציא מרשותו – ד' אמות של אדם קונות לו כי הן רשותו – לרשות אחרת. וראה "חתם סופר" בחידושי הש"ס, שם, והדברים עתיקים). אלא שעדיין יש לתמוה: אם המלאכות נלמדות ממלאכת המשכן באופן שהן מרמזות על מה שהתרחש בששת ימי הבריאה, היכן מצינו שינוי כזה, דוגמת שינוי רשות, בבריאה?

ונראה שהעניין יוסבר היטב לפירש"י (בראשית א, יד), שכל הבריאה נבראה כבר ביום הראשון, ולא נאמרו מעשי כל יום אלא כדי לציין שאז הם הוצאו והושמו במקומם הראוי. החפצים הוצאו מרשות שמימית והוצבו בארץ – ברשות אחרת. הווה אומר, שגם בניין החפץ מבחינת מקומו וקביעת תפקידו הראוי מהווה עיצוב מחדש בבחינת בריאה ויצירה. תדע, שגם לפעולות אלו קורא הכתוב, לפירש"י הנ"ל, "בריאה" ו"יצירה". נמצא שיש כאן חלות מלאכה כמו בכל מלאכות מחשבת הנאסרות בשבת.

נרעיון דומה, המשווה בין ערך היצירה וערך הסידור, מובא בשם הסבא מסלבודקה, בהקדמת מו"ר הגר"י הוטנר זצ"ל ל"אוצר מפרשי התלמוד" לבבא מציעא. הכתוב אומר: "לעושה אורים גדולים, כי לעולם חסדו", ומיד אח"כ נאמר: "את השמש לממשלת היום וגוי' ואת הירח וכוכבים לממשלות בלילה, כי לעולם חסדו". שאל הסבא: איך אפשר להשוות ולהלל חסדו של השי"ת בסידור המאורות באותן מלות שבח הראויות לבריאת המאורות? תירץ הסבא, שרואים מכאן שאותה תהילה ואותו שבח יאים לסידור של דבר כמו לעצם יצירתו ובריאתו. לכן בריאת המאורות וסידורן זוכים לאותה מטבע של הלל].

חז"ל אמרו: "אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלין" (שבת קיח, א). למה לא מספיקה שבת אחת? מסביר ב"נאות דשא": שבת, שאין שבוע קודם המכין לקראתה, אינה מספקת כדי לגאול את ישראל. (כנראה גם שצריך להיות שבוע זה שהתברך משבת קודמת בבחינת "כוליה יומין מיניה מתברכין, כוליה יומין מיניה מתקדשין". לכן לא מספיק שבוע בלבד, אלא יש צורך גם בשבת קודמת). לכשתמצי לומר, ה"נאות דשא" לשיטתו בהקדמה הנ"ל ב"אגלי טל". בשני המקומות רבי אברהם מסוכצ'וב עומד על השילוב בין ימי המעשה והשבת. ודבריו משתלבים היטב עם הרעיון שהוזכר כאן, לאמור: השבת קשורה

עם ששת ימי המעשה לא רק במובן של הכנה, אלא גם בעובדה שבימי המעשה התקיימו מלאכות מעשי בראשית שבשבת, מתוך השביתה מהן, נוצרת הנשמה היתרה של בריאת הרוחניות – ה"מעין עולם הבא". לשון אחרת: אין ישראל נגאלים אלא מתוך מודעות לתפיסה המגדירה ומרוממת גם את היש שבבריאה וגם את האין, ההופכת הכל לרוחני, לעולם הבא, לזמן הגאולה, שהמייצג אותם בעולם הזה היא השבת. ודוק.

אם קיימת זיקה בין השבת והמשכן, מסתבר שההיקש עובד בשני הכיוונים, לאמור: כשם שלומדים הלכות שבת מהמשכן, כך לומדים מהות המשכן מהשבת. נראה שהדבר מתבטא בפי הרעיוני ובתפיסת מקום ה"משבצת" של המשכן בחיים הרוחניים. כשם שהשבת, בקדושת הזמן, מהווה את המוקד שאליו שואפים כל הימים וממנו מקבלים ימי החולין בכלל את השראתם כגונזים ניצוצות קדושה – כך המשכן, בקדושת המקום, מהווה את ה"טריטוריה" של מלכות שמים עלי אדמות, באופן שקיומו מעניק משמעות גם לשטחי החולין של כל העולם. (כבר האריכו ראשונים ואחרונים במקבילות שבין קדושת הזמן וקדושת המקום). לשון אחרת: השם יתברך נטע בתוך שיגרת היום יום, בתוך מרחבי החולין, נקודות אור בזהירות המעניקות משמעות גם לסביבה. רק כך ניתן להבין את העובדה שהשכינה מצטמצמת, כביכול, בין בדי הארון בתוך שטח מזערי. לא במקרה, שלמה המלך, בעת חנוכת מקדש ראשון, מדבר על בעיה זו: "הן השמים ושמי שמים לא יכלכלוך, אף כי הבית הזה אשר בניתי" (מלכים א' ה, כז). אלא שהעניין מתרקם כך רק בעינינו, בני אדם יושבי בתי חומר. ברמה הסובייקטיבית, אין לנו תפיסה באינסוף של הקב"ה. זקוקים אנו למעין פיסגה שממנה נאצלת לנגד עינינו השפעה מרוכזת של קדושה. זהו תפקידה של השבת בימי השבוע, וזהו תפקידו של המשכן-המקדש במקומות על פני האדמה. אלמלי ה"מינון" העדין המתאים ליכולת אנוש ומיקצבי חייו הגשמיים, לו הקדושה היתה מתקיימת בצורה מלאה ושווה בכל מקום ובכל זמן, היה הדבר יוצר חשיפת יתר ההורסת מבחינתנו את כל התמונה. אבסולוטית, הכל קדוש – לית אתר דפנוי מיניה, כלשון הזוהר הקדוש (ח"ג רנז, ב). אלא שכדי לשבר את אוזן האדם ולהבהיר את העין האנושית, בנויים הדברים כפירמידה, שפסגתה בזמן היא השבת ובמקום – המשכן/המקדש.

לא בכדי ב"שבת שבתון", ביום הקדוש, יום הכיפורים, נכנס הכהן הגדול אל מקום קודש הקודשים. ללמדנו על ההרמוניה המתמזגת לישות מאוחדת נפלאה של שיא בקדושת זמן עם שיא של קדושת מקום על ידי שיא ביצורי הא-ל יתברך [וראה פחד יצחק סוף ראש השנה, ואכמ"ל].